

УДК 37.017-055.1/3

ЗА МЕЖАМИ БІНАРНОСТІ: ЯК НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ МОЖЕ ДОПОМОГТИ ЗНИЗИТИ РІВЕНЬ СЕКСИЗМУ

Алла Войтовська, доктор філософії, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-4960-6348

E-mail: alla.voytovskaya@gmail.com

У статті розглянуто сексистські установки підлітків з соціологічного погляду. З'ясовано, що існують відмінності у схваленні сексистських установок залежно від соціальних характеристик підлітків – хлопчиків та дівчаток. Виявлено, що необхідні профілактичні стратегії, які спрямовані на боротьбу із прихованим та відкритим сексизмом. Доведено, що навчання гендерної рівності має починатися з моменту вступу дітей до школи і продовжуватись протягом усього навчання. Встановлено, що підтримка сексистських установок була менш ймовірна для дівчаток, які не мали романтичних стосунків, ніж для дівчаток, які мали романтичні стосунки.

Ключові слова: навчання; освіта; гендер; підлітки; сексизм; гендерна рівність; гендерні стереотипи; гендерні ролі.

BEYOND THE BINARY: HOW TEACHING CHILDREN ABOUT GENDER ASPECTS CAN HELP REDUCING THE LEVELS OF SEXISM

Alla Voitovska, Doctor of Philosophical Sciences, Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4960-6348

E-mail: alla.voytovskaya@gmail.com

The article examines the sexist attitudes of teenagers from a sociological point of view. The purpose of the article is to theoretically substantiate the importance of teaching teenagers about gender issues in order to overcome sexism. It was found that there are differences in the approval of sexist attitudes depending on the social characteristics of adolescent boys and girls. It was found that the endorsement of sexist attitudes was less likely for girls who were not in a romantic relationship than for girls who were in a romantic relationship. Social characteristics are of particular importance in explaining differences in sexist attitudes in girls and boys. Gender equality education should start from the moment children enter school and continue throughout their education. Sexism is a normalizing ideology related to gender that devalues the attributes of women and the work that women do. By glorifying the qualities and achievements of men and demeaning women, sexism contributes to inequality between the sexes. Sexist social attitudes assert masculine norms and dictate what behavior is considered "normal" for both boys and girls. This dyad permeates all other social differences, including disability, determines the priority of interests in educational activities. Creating a gender-sensitive environment based on the idea of gender equality consists in avoiding sexism, overcoming existing gender stereotypes, forming the experience of a partnership between the sexes on an equal basis, minimizing facts of opposition based on gender, creating equal conditions and opportunities for realizing creative potential, opportunities for personal development of everyone a teenager. Parents are one of the earliest and most important socializers of gender ideas.

Keywords: training; education; gender; teenagers; sexism; gender equality; gender stereotypes; gender roles.

Нерівність охоплює гендерне насильство (включно із сексуальним насильством, насильством з боку сексуального партнера та сімейним насильством), участь жінок у громадському житті, представленість жінок на керівних посадах, гендерний розрив в оплаті праці, що зберігається, а також погіршення становища жінок з-поміж меншин та іммігрантів.

Гендер не є біологічним чи «природно» пов'язаним з тілом. Він є продуктом культури та значно змінюється з часом. Вважаємо, що батьки та освітні заклади повинні ознайомлювати дітей з різними позиціями гендеру якомога раніше, щоб запобігти сексизму до того, як він укорениться.

Проблеми гендерної освіти знайшли відображення у дослідженнях С. Гришак, І. Іванової, І. Мунтяна, Н. Приходькіної, Т. Семігіної, П. Терзі та ін.

Дослідження [4; 5; 6] показали, що гендерна нерівність існує переважно через думку про те, що є дві окремі й різні статі, причому вважається, що чоловіки і жінки мають різні навички.

Нині визнано, що стать та гендер – це різні речі. На думку представників Американської психологічної асоціації, «стать присвоюється при народженні, належить до біологічного статусу людини як чоловіка або жінки і пов'язана, перш за все, з фізичними атрибутами, як-от хромосоми, поширеність гормонів, зовнішня та внутрішня анатомія. Гендер належить до соціально зумовлених ролей, поведінки, діяльності та атрибутів, які суспільство вважає придатними для хлопчиків та чоловіків чи дівчат та жінок. Вони впливають на те, як люди поводяться, взаємодіють та почуваються. Якщо аспекти біологічної статі схожі у різних культурах, то аспекти гендеру можуть відрізнитися» [2, с. 143].

Мета статті – теоретично обґрунтувати важливість для дітей розуміння гендерних аспектів для подолання сексизму.

Численні аналізи літератури [2; 5; 6] постійно показують, що чоловіки і жінки більше схожі, ніж відрізняються, коли йдеться про безліч психологічних характеристик та психічне функціонування. До них належать: когнітивна діяльність, математичні здібності, особистісні характеристики, соціальна поведінка, емоції, агресія та лідерство.

Існують деякі біологічні реалії, як-от вагітність, народження дитини та лактація. Але соціальні та біологічні дослідження показують, що за їхніми межами чоловіки та жінки однаково пристосовані до виховання дітей та догляду за ними.

Для цього необхідні профілактичні стратегії, спрямовані на боротьбу із прихованим та відкритим сексизмом, що призводить до гендерної нерівності.

У період з 1995 до 2021 рр. кількість жінок, які вступають до закладів вищої освіти, потроїлася у всьому світі. Однак останні дослідження [5; 6] вказують на те, що гендерний розрив у вищій освіті за останні десятиліття скоротився незначною мірою і в точності відповідає гендерній нерівності, що зберігається на ринку праці.

Більше того, «рівний доступ» до академічної освіти та кар'єри, яким жінки користувалися протягом останніх років, досі не призвів до «рівних результатів» у плані керівних та академічних посад, оплати праці, досліджень та публікацій у системі вищої освіти.

Жінки представлені серед викладацького складу на нижчих рівнях освіти, але їхня присутність знижується у вищій освіті. У 2020 році 43% викладачів закладів вищої освіти були жінками, порівняно з 66% та 54% – у початковій та середній освіті

відповідно. У 2022 році лише 30% дослідників в університетах – жінки [6].

Навчання гендерної рівності має починатися з моменту вступу дітей до школи і продовжуватись протягом усього навчання. Воно має бути спрямоване на вивчення історії та природи гендерної нерівності та сексизму. Воно також має дати учням інструменти для руйнування жорстких гендерних стереотипів та запропонувати їм більше можливостей для гендерної ідентифікації та самовираження.

Освіта дівчаток і жінок може дати широкий спектр переваг – від поліпшення материнського здоров'я, зниження рівня дитячої смертності та народжуваності до посилення профілактики ВІЛ та СНІДу.

Під час різноманітних дискусій щодо порядку денного в галузі освіти після 2015 року було досягнуто твердої згоди щодо того, що гендерна рівність в освіті залишається пріоритетом.

Гендерна дискримінація в освіті, по суті, є як причиною, так і наслідком відмінностей, що глибоко вкорінились у суспільстві. Нерівність чи бідність, етнічне походження, інвалідність чи традиційні погляди на їхні статус та роль – усе це підриває здатність жінок та дівчаток здійснювати свої права. Більше того, шкідливі практики, як-от ранні шлюби, гендерне насильство, а також дискримінаційні закони та політика в галузі освіти, як і раніше, не дозволяють мільйонам дівчаток вступити до закладів освіти та завершити відповідну освіту.

Як зазначає С. Бем, «сексизм – нормалізуюча ідеологія, що стосується гендеру, яка девальвує атрибути жінок і ту роботу, яку роблять жінки. Прославляючи якості та досягнення чоловіків і принижуючи гідність жінок, сексизм сприяє нерівності між статями. Сексистські соціальні відносини стверджують чоловічі норми та диктують, яку поведінку вважати “нормальною” як для хлопців, так і для дівчат. Ця діада пронизує всі інші соціальні відмінності, включаючи інвалідність, детермінує перевагу інтересів і в навчальній діяльності» [1, с. 4].

Останніми роками гендерна рівність не лише привертає дедалі більшу увагу громадськості, а й стає важливою темою політики у західних суспільствах. Однак, попри постійні зусилля, гендерна рівність ще не повністю встановлена з точки зору рівня зайнятості, становища на ринку праці, оплати, участі в ухваленні рішень, участі в роботі та догляду за дітьми. Хоча в основі цієї гендерної нерівності лежить кілька причин, незаперечно, що традиційні гендерні переконання і стереотипи (тобто гендерні заботони) відіграють ключову роль. На самому початку життя хлопчиків і дівчаток вчать, як поводитися, які заняття їм подобаються або чим займатися, яким іграшкам або одягу віддати перевагу. У віці від 4 до 5 років у дітей проявляються гендерні стереотипи, наприклад, дівчата віддають перевагу романтичним історіям, а хлопчики схильються до більш авантюрних.

Ці гендерні стереотипи несуть у собі культурні значення, практики та очікування, які організують життя, часто впливаючи і спрямовуючи переконання, почуття та поведінку людей. У дитинстві ці гендерні стереотипи призводять до того, що хлопчики та дівчатка проводять час переважно з одностатевими однолітками та грайливо уникають один одного. У підлітковому віці ця гра уникнення зникає у зв'язку з появою сексуального потягу та інтересу до близькості. Ці мінливі міжгрупові відносини роблять вивчення сексистських установок підлітків дуже цікавим. Сексистські установки та переконання обмежують і впливають на майбутні життєві

траєкторії, впливаючи на переконання, почуття та поведінку. Виходячи з цього, соціальне походження людей має значення щодо сексистських установок.

Попередні дослідження [3; 5; 6] показують, що діти демонструють гендерні стереотипи поведінки та переваги з 4–5 років. Це говорить про те, що батьки є одними з ранніх і найважливіших соціалізаторів гендерних уявлень.

Пряма соціалізація відбувається через вербальну взаємодію та моделювання поведінки батьків, які демонструють дітям, що означає бути чоловіком чи жінкою. Наприклад, деякі батьки не рекомендують дітям грати з іграшками, що «не відповідають статті», і по-різному взаємодіють зі своїми дітьми, будучи дещо грубішими з синами і ніжнішими з дочками.

Поряд із моральними переконаннями, традиційні гендерні ролі переконання батьків також вкрай важливо враховувати, оскільки вони стереотипно характеризують чоловіків як орієнтованих на виконання завдань, наполегливих та амбітних, тоді як жінки асоціюються з характеристиками, орієнтованими на прихильність, як-от доброта, співчуття тощо. Гендерні ролі очікування, що відповідають цим характеристикам, можуть сприйматися як традиційні і навіть сексистські, коли дуже підкреслюються відмінності у гендерних ролях. Як правило, основна роль жінки полягає у турботі про домашнє господарство та дітей, у той час як чоловік забезпечує фінансово.

Батьки з традиційними уявленнями про гендерні ролі вважатимуть, що певні види діяльності більше підходять для однієї статі, ніж для іншої, і будуть менш схильні заохочувати участь своїх синів та дочок у тих самих видах діяльності.

Ці специфічні гендерно-рольові переконання, імовірно, сприятимуть формуванню сексистських установок у дітей. Таким чином, традиційні переконання батьків будуть позитивно пов'язані із сексистськими настановами дітей.

Дослідження [1; 4; 6] свідчать, що сексистські установки пов'язані із соціально-економічними чинниками. Низький дохід та ручна праця пов'язані з більш традиційними гендерними очікуваннями. Оскільки соціально-економічне та культурне походження батьків визначає середовище, в якому ростуть діти, гендерні переконання дітей безпосередньо залежать від характеристик соціального стану їхніх батьків. Ґрунтуючись на попередніх дослідженнях [3; 4; 5], ми стверджуємо, що не високий соціально-економічний стан батьків та умови життя, пов'язані з цим положенням, пов'язані з більшою відданістю традиційним гендерним переконанням та створюють клімат, у якому закріплюються сексистські установки дітей.

Крім суто соціально-економічного становища батьків, їхня культурна позиція і, зокрема, рівень освіти сильно і негативно пов'язані з традиційними гендерними установками.

Це можна зрозуміти в ширшому контексті становлення суспільства, в якому переконання та поведінка людей уже не визначаються значною мірою їх економічними чи матеріальними умовами, а культурні фактори стають дедалі важливішими.

Молодь також проводить більшу частину свого часу у школі, яка формує важливий аспект соціалізації. Школа функціонує не лише як агент соціалізації, а й як інститут, який докладає зусиль для зміцнення рівності, знайомить учнів з егалітарними ідеями та потенційно протистоїть гендерним стереотипам. Більше того, освітня траєкторія дітей, зокрема їхнє становище у школі, може розглядатися як перший і життєво важливий крок у формуванні власного статусу молодої людини.

Дослідження [3; 4; 5] також показали, що учні, які здобувають технічну та професійну освіту, частіше говорять про те, що інші дивляться на них зверхньо; це почуття викликає підвищене відчуття марності. Було показано, що подолання цього почуття стигматизації пов'язане з відмінностями у смаках, поведінці та відношенні між учнями різних напрямів. Більше того, сильна гендерна сегрегація спостерігається у професійному напрямі з такими спеціалізаціями, як соціальна робота та охорона здоров'я для дівчаток та транспорт та технології для хлопчиків.

Таким чином, серед підлітків, які навчаються за професійно-технічними спеціальностями, буде більше прихильників сексистського ставлення порівняно з підлітками, які навчаються за загальноосвітніми та художніми спеціальностями.

Ми також розглянули, як романтичні стосунки пов'язані з сексистськими установками підлітків. Забобони бувають різних форм, але особливістю гендерних забобонів є структура міжгрупових стосунків. Домінантна (чоловіки) та підлегла (жінки) групи засновані на взаємозалежності для гетеросексуального відтворення та романтичних відносин. Більше того, гендерні забобони перетинаються із соціальними, етнічними та релігійними забобонами, що свідчить про стійкість та важливість гендерних забобонів.

Підлітковий вік супроводжується зростанням сексуального потягу та романтичного інтересу до потенційних партнерів. Гендерні ролі очікування у близьких романтичних стосунках та побаченнях, як правило, мають яскраво виражений традиційний та стереотипний характер. Лицарська (але при цьому сексистська) поведінка хлопців високо цінується дівчатами, тоді як пасивна і делікатна поведінка з боку жінки (поводження себе як «принцеса») очікується чоловіками. Сексизм підкреслює уявлення та романтичну ідею про те, що чоловіки та жінки – це дві частини єдиного цілого. Попередні дослідження [1; 4] показали, що досвід романтичних стосунків пов'язаний із підтримкою сексистських установок.

Небезпека цих «романтичних», але сексистських переконань у тому, що заохочується взаємозалежність і доповненість. У неявному вигляді дівчини постійно перебувають у підпорядкованому становищі, а гендерна рівність не заохочується шляхом переконання жінок у тому, що захист та любов будуть подаровані їм (хлопцями), якщо вони відповідатимуть цим традиційним та сексистським переконанням. А якщо ні, то чоловікам доведеться реагувати сексистським ставленням, щоб зберегти статус-кво.

Таким чином, підлітки, які мають романтичного партнера, підтримують сексистські настанови більшою мірою, ніж підлітки, які не мають романтичного партнера.

Дівчата також підтримували сексистське ставлення. Моральні переконання батьків пов'язані з сексистським ставленням як у хлопчиків, так і у дівчаток. Батьки, які вважають виправданими розлучення, позашлюбний секс, гомосексуальність та аборти, створюють атмосферу, в якій сексистські настанови підтримуються меншою мірою. Це саме стосується і сексистських установок у хлопчиків.

Гендерному вихованню не заведено приділяти значну увагу, особливо в університетському середовищі. Значущим є використання гендерночутливої мови, формування розуміння своєї належності до певного гендеру. «Таким чином, створення гендерночутливого середовища, заснованого на ідеї гендерної рівності, полягає в уникненні сексизму, подоланні існуючих гендерних стереотипів, формуванні досвіду

партнерства між статями на рівних засадах, мінімізації фактів протиставлення за ознакою статі, створенні рівних умов та можливостей для реалізації творчого потенціалу, можливостей особистісного розвитку кожного підлітка» [1, с. 94].

О. Севастьянова стверджує: «Активно працюють гендерні кінозали та відео клуби, що включають розробку та організацію програми перегляду художніх та документальних фільмів з гендерної тематики та методику проведення дискусії зі студентською молоддю щодо висвітлених тем. Використання потужної відеотеки, яка містить навчальні, просвітницькі, документальні та художні фільми, відеоролики, соціальну рекламу з питань гендерної рівності, відповідального батьківства, гендерних стереотипів, різних видів насильства й торгівлі людьми, сексизму у ЗМІ, рекламі та культурі загалом» [2, с. 70]. Вважаємо, що медіазасоби, зокрема відео та кіномистецтво, маючи багатий виховний потенціал, стають одним із впливових факторів гендерної соціалізації студентської молоді для подолання сексизму.

Соціальні характеристики мають особливе значення пояснення відмінностей у сексистських установках у дівчаток і хлопчиків. Навчання гендерної рівності має починатися з моменту вступу дітей до школи і продовжуватись протягом усього навчання. Потрібно проводити низку семінарів та тренінгів, які допомагають з'ясувати наявні гендерні стереотипи, а також визначити рівень розвитку засад гендерної рівності. Обґрунтовано важливість для дітей розуміння гендерних аспектів для подолання сексизму. Встановлено, що батьки є одними з ранніх і найважливіших соціалізаторів гендерних уявлень.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективою для подальших досліджень є вивчення закордонного досвіду щодо гендерної освіти у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтовська А. І. Гендерні аспекти соціалізації студентства. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2017. № 1–2. С. 31–38.
2. Гендер і освіта: навч.-метод. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 256 с.
3. Говорун Т. В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: автореф. дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 28 с.
4. Горностаї П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. *Основи теорії гендеру: навч. посіб. / відп. ред. Скорик М. М.* Київ: К.І.С., 2004. С. 132–156.
5. Левченко К. Б. Гендерна рівність: філософсько-правовий аналіз. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2013. 48 с.
6. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експертом аналітичних центрів. Київ, 2022. 65 с.

REFERENCES

1. Voitovska, A. I. (2017). Henderni aspekty sotsializatsii studentstva. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka*, 1–2, 31–38 [in Ukrainian].
2. Hender i osvita. (2019). Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].
3. Hovorun, T. V. (2002). Sotsializatsiia stati yak faktor rozvytku Ya-kontseptsii: *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Hornostai, P. P. (2004). Henderna sotsializatsiia ta stanovlennia hendernoi identychnosti. *Osnovy teorii henderu*. Skoryk M. M. (Ed.). Kyiv: K.I.S., 132–156 [in Ukrainian].
5. Levchenko, K. B. (2013). Henderna rivnist: filosofsko-pravovyi analiz. Kharkiv: Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav. [in Ukrainian].
6. Martseniuk, T. (2022). Henderna rivnist i nedyskryminatsiia: posibnyk dlia ekspertiv i ekspertom analitychnykh tsentriv. Kyiv [in Ukrainian].